

На що у нас видають ся книжки?

Володимир ГНАТЮК (/taxonomy/term/3917)

Прочитавши отсей наголовок, подумає не один: На що ставити таке питанє? Адже відома річ, видавці видають книжки на те, щоби купували їх, читали і набирали з них відомостей, потрібних людині в житю. Так воно й буває у інших народів, але не у нас. Аби довго не розводити ся, заведу відразу приклади:

В 1898 р. в осени заснувала ся у Львові українська видавнича Спілка і по приготовних працях розпочала свою дільність в марті 1899 р. Протягом року видала вона 12 книжок. Між авторами подибуємо отсі наші письмениці: О. Кобилянська (Покора), Н. Кобринська (Дух часу), Леся Українка (Думи і мрії) та письменників: І. Франко (Поеми, Полуйка), Б. Лепкий (З житя), С. Ковалів (Дезертир, Громадські промисловці). З чужих письменників маємо: У. Шекспіра (Гамлет), Г. Мопасана (Дика пані), Кнута Гамсуна (Голод), Г. Понтопідана (Із хат). Ніякий об'єктивний критик не скаже, щоби вибір авторів та творів був лихий. Ніхто обзнайомлений хоч трохи з нашими видавничими відносинами не може нарікати на ціни книжок; найдорожша з них (Голод), що представляє показний том, коштує 2.20 кор. Ні добір книжок, ні ціни не могли отже стояти на перешкоді їх ширеню. І що ви скажете, коли я відкрию тайну, що за 18 літ не вичерпав ся наклад ні одної з тих книжок, хоч, на скілько я не помиляю ся, він не переходив півтора тисячі примірників.

Що більше. Мабуть не витано у нас появи жадного письменника так, як витано появу Вас. Стефаніка. Видавнича Спілка видала 1901 р. невелику збірку його оповідань "Дорога", що коштувала в оправі 1.60 кор. Отся збірка такого видного письменника де-інде розійшла ся би за 15 днів і треба би робити другий наклад. У нас розходила ся вона повних 15 літ (а наклад її не був висший, як попередних). Видавнича Спілка, що тепер як раз відновила свою діяльність по півтретя-річній перерві, постановила зробити друге виданє "Дороги" і попросила одного артиста зладити до нього кілька ілюстрацій, але мусіла йому примірник висилати зі Львова, бо в місті, де жиє кілька тисяч Українців, де є різні українські інституції, не можна було дістати "Дороги".

Якже опісля стало мені гірко, коли другого дня з'явив ся у мене добре знайомий жовнір, в часі мира простий Гуцул, і почав мені оповідати, де він бував в часі війни, та що видав. Довший час жив він у німецькім селі в Стирії, потім у чеськім на Мораві, мав нагоду приглянути ся докладно тамошному житю і порівнати його з нашим. Порівнанє не вийшло в нашу користь. Мале чеське село — говорив він — яких десять вмістило би ся в нашім селі, має велику, муровану одноповерхову школу з чотирма класами, має цілий ряд просвіто-економічних інституцій, має фабрику. Господарі мешкають в гарних, просторих будинках, відживляють ся дуже добре, а в свято і в неділю одягають ся так, що ніхто у нас не подумав би, що той чоловік возив гній в суботу, якби перший ліпший з нас. Худоба у них породиста і аж вилискуєть ся. Поле оброблюєть ся машинами. Мені аж дивно, що ви в великім місті, столиці краю, сидите на потемки (я мусів сидіти на потемки задля браку нафти), а там в маленькім сільци коровам в стайни світять електрикою. Я був майже в кожній хаті в селі, бо робив закупів для компанії, але не бачив ні одної, в якій не було би шафи з книжками та хоч одної газети. З чеськими селянами можете говорити на всякі теми і вони в них орієнтують ся. Як я здивував ся, коли господиня, у якої я квартирував, дізнавшись, що я Українець, почала розмову про наших козаків, та заявила, що вона читала відому трильогію Г. Сенкевича та знає, що він невірно змалював епоху й козаків, бо читала також критику на неї, а я критику В. Антоновича на "Ogniem i mieczem" прочитав аж тепер у "Вістнику В. У". Вона заявила, що читала також поезії Т. Шевченка (в перекладі Р. Єсенської) і знає, що його значіне у нас таке, як К. Гавлічка у Чехів. Вона зараз виймила поезії К. Гавлічка з шафки і поручила мені прочитати їх. Добре, що я приїхав до Львова, мушу купити собі К. Гавлічка в перекладі І. Франка та привезти своїй господині. Кождий Чех знає дуже добре свою географію, літературу і історію; він знає всіх своїх героїв і визначних людей, коли й де вони жили, що зробили для свого народу, де поховані; він гордиться всім своїм, знає свою велику минувшину, певний своєї будуччини і любить своє рідне; чеський хлоп знає собі ціну, ні перед ким не шапкує, не гнєть ся в три погібелі, а чеський інтелігент не трактує його з висока, по панськи, лиш уважає за рівного собі. Через те Чехи мають силу і значіне, хоч їх в порівнаню з нами нема й четвертини. Ми повинні старати ся по війні як найшвидше зрівнати ся освітно й культурно з Чехами, а тоді ніяка біда не буде нам страшна.

(Далі буде.)

[Діло, 07.03.1917]

(Дальше.)

Мій знайомий Гуцул відіхав знов на Морава, але мені не стало менше гірко. Не так то легко і не так швидко можна завернути жите з одної струї в другу! За нашими очима уплинув вже гарний шмат часу від тоді, коли то один священик приїхав до другого, і побачивши у него на столі "Временник Ставропигійского Института", промовив: "Го, го! Сусіде, що я бачу? Ви й літературою займаєте ся?" — Та чи дуже обставини у нас в сім напрямі змінили ся? Чи мало ще й нині в нас сіл, де не знайдете ні одної газети, ні одної книжки, крім хиба букварів та якої шкільної читаночки. Звідки наші люде наберуть ся розуму, звідки навчатъ ся, як в світі жити? І не можна спихати всього у нас бідність. У нас десятки мільонів ідуть щорічно з димом, на напитки і інші річи, без яких можна не лиш обійти ся, але дуже гарно й дуже добре жити. Коли б лиш десятку частину їх обернено на наше культурне піднесенє, то за двацять літ ніхто не пізнав би нашого села, так воно змінило ся би на ліпше.

Та ми самі не дбаємо про себе, ми правдиві недбайки.

Я все цікавив ся і цікавлю ся нашими виданнями і переглядав все, що міг дістати. Уважно слідив я за участю нашого народу в великій війні, за його долею й недолею. Особливо прочитував я все, що писано про наших стрільців. І як я тішив ся всіми їх подвигами, так немилу вражали мене у всіх статях без виїмку подавані топографічні назви. Я читав: Okörmezö, Volocz, Körösmézö, Rakotziszallas, Feksövereczka, Alsövereczke, Szentmiklos, Hajasd, Havasköz, Turjamezö, Uj Roztoka Verebes, Nagy Berezna, Szarvaskut, Beregloras, Zugo, Tiszahoskut, Szentmihalykörtvelyes, Mezötrees і т. д. Часом подавано ті назви в страшній транскрипції, пр. Вольоч (зам. Воловц), Ракечішалаєс (зам. Раковцісалаш), Наги Березна (зам. Надь Березна), Альсоверечке (зам. Алшовверечке) і т. д. Чи здогадав би ся український читач із тих назв, куди ходили наші стрільці, коли не мав би мапи перед собою? Ледви. Він думав би: Може ті місцевости лежать в Азії, може в Австралії, а може й деінде. І які великі очи він мусів би зробити, коли б йому пояснено, що всі ті місцевости лежать в Карпатах, на українській етнографічній території, заселеній українським народом, тай що загалом карпатські бої в кампанії 1914/15 р. від Кірлібаби по Дуклю, по обох боках Карпат, відбували ся виключно на українській, а не іншій території. Се можна вичитати й в деяких чужих часописах, у чужих кореспондентів, які опинившись серед незнамого їм народу, звертали на нього увагу й згадували хоч дещо про нього. Наші дописці мовчать як закляті про нарід, немов би його зовсім там не було, або коли він був, то дописці сиділи тільки в лісах і з ним не стикали ся, а місцевости вичисляли з офіційальної мапи. Коли б вони були стикали ся з ним, то не тільки були би про нього згадали, але й були би дізнали ся, що всі вичислені повисше місцевости мають українські назви (вчисляю в тім самім порядку): Волове, Воловець, Ясіне, Боцаря (або Завадка), Вижні Верецьки, Нижні Верецьки, Чинадієво, Волосянка, Люта, Поляна, Нова Розтока, Вербяж, Велика Березня, Оленьова, Звір, Гукливе, Кваси, Грушово, Страбичово. Адже ті назви поперемиювано не так давно на мадярські, бо ледви в 1896 р., в часі мадярського тисячлітя, для наданя одностайного мадярського характеру угорській державі, і чей же ще не вимерли всі люди, що жили перед тим роком і знали українські назви. А хоч би й була якась неждана катастрофа їх забрала зі світа, то назви були би вже не пропали, бо, на щастє, вони зібрані всі в гарній праці: С. Томашівський, Етнографічна карта угорської Руси. (Отдѣльный оттискъ изъ "Сборника по славяновѣдѣнію". т. III. С. Петербургъ, 1910). Як дізнаю ся, праця ся й тепер виставлена у виставових вікнах книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка, та видно, нема цікавих прочитати її, бо коли-б були, то вже досі був би хтось звернув на неї увагу та не допустив до засмічуваня наших видань всякими варваризмами. В праці надрукований побіч докладної карти також показчик всіх місцевостей в українській і мадярській мові. Є й більше праць, що дотикають української території в Угорщині, деяку цеголку докинув тут і автор отсих стрічок, але вони так само невідомі у нас, як етнографічна карта, хоч у чужинців відомі. У нас багато одиниць вдає все знавців, а в дійсности ми сильні незнайки.

(Далі буде.)

[Діло, 08.03.1917]

(Дальше.)

Вислідом нестиканя наших інтелігентів з нашими селянами в Угорщині є не тільки незнанє місцевостей, але й незнанє їх деклінації. Богато разів згадують ся в споминах до місцевости, під якими вели ся завзяті бої: Ужок і Верецьки (або Верецькі). Якже вони відмінюють ся? Перші: Ужок, Ужоки, Ужокови і т. д. На яким принципі оперта та відміна, святий знає. Аджеж є у нас в Галичині зовсім подібна назва Лужок, і мені не доводило ся читати її відміни в формі Лужоки, Лужокови, лиш: Лужка, Лужкови і т. д. Чому не відмінить ся, так само Ужок, Ужка, Ужкови, Ужком, в Ужку? Подібних слів у нас сотки: Ляшок, лісок, лубок, дубок, зубок, лучок, бучок, кубок, жовток, батіжок і т. д. Нікому не приходить на думку відмінити їх Ляшока, Ляшокови, зам. Лашки, Ляшкови і т. д. А з Ужком така біда!

Те саме і з другою місцевостю. Вона відмінюєт ся: Верецьки, Верецьких, Верецьким, Верецькими, в Верецьких, а у нас нас пишуть: Веречки, Веречок, Веречками. Чому? Хто знає!

Від довшого часу повторюєт ся в воєнних комунікатах місцевість Тульча в Добруджі, яку також перекручуєт ся на різні лади. І нікому навіть на думку не прийде, що се українська місцевість та що їх є в Добруджі більше. Є про них і окремі праці: Лупулеску, Русскія колоніи въ Добруджѣ (Кіев. Старина, 1889, кн. I—III) — Також: Кондратовичъ, Задунайкая Сѣчь (Кіев. Старина, 1893, кн. I—II і IV). Але кого вони у нас интересують? Аджеж у нас легковажить ся загалом всяку наукову

працю, а етнографічну легковажити належати навіть до доброго тону. То лиш сусіди такі хапчиві, що не тільки пильнують свою етнографічну територію і студіюють її, але й розтягають свої сіти на чужі території. А ми ліберали і щедрі люди будемо жалувати сусідам по кавалку території, якої маємо й так багато? Менше буде треба студіювати.

До недавна належало у нас до доброго тону перекручувати всі імена власні й географічні на польський лад, коли хто писав по німецьки, чи іншою чужою мовою. Богдан Дідицький, Денис Зубрицький, Омелян Шведицький, Федір Стрільбицький, Лев Трещаківський, Яків Головацький, Федір Дністрянський, Гнат Дрималик, Антін Петрушевич, Софрон Недільський, Перемишль, Бережани, Золочів, Тереховля, Устеріки, Кудерявці і т. д. звали ся тоді ось як: B. Dziedziki, D. Zubrzycki, E. Szwedzicki, T. Strzelbicki, L. Trzeczczakowski, J. Głowacki, T. Dniestrianski, I. Drzymalik, A. Pierusiewicz, S. Nledzielski, Przemysl, Brzezany, Złoczow, Trembowla, Uscieruki (sic!) Kedzierzawce (sic!) і т. д. Хто під сим накрітєм міг здогадати ся, що се українські імена і місцевости? І хто мав старати ся, аби вони мали український вигляд, чи може чужинці? Постійне уживанє поправних імен і форм у виданях Наукового Товариства ім. Шевченка втерло ся на стільки, що тепер починають зникати попередні спольщені форми, хоч ще не всюди. А нераз ті спольщені форми просто чудернацькі. Є, приміром, село Усте-ріки і Уст-ріки. Обі вони повинні звучати польски Uscie rzeki; тимчасом одно звучить Uscieruki (як буцім би воно мало щось спільно з риком), друге Usctzuki. Там само Кудерявці звать ся чомусь Kedzierzawce. В таким разі Григорів, Перепельники, Товстобаби, Городенка повинні називати ся Grzegorzów, Przepiórnik, Tlustebaby, Grodzienka, а не Hrchogów, Pererelniki, Towstobaby, Horodenka. Та хто хотів би в таких випадках шукати за льогікою, то сильно ошукав ся би, бо не знайшов би її.

Переглядаючи наші видання, можна назбирати ще й інших дивоглядів. Так угорський міністр зветь ся буцім то Тіша (а не Тіса, маляр. sz=c, а не ш), а відомий посол гр. Секенс (sic!)? а не Сечені; наддунайське місто в Румунії (напроти болгарського Руцук) називаєть ся буцім то Гіюргієво (зам. Джурджево); англійський міністр зветь ся Л. Георгес (зам. Лейд Джордж); відоме з наших народних пісань угорське місто Сигіт зветь ся буцім-то Шігет (пор. Szigel=Cirer); італійське містечко Асіяго (Asiago) зветь ся буцім-то Асаджіо і т. д. Інші письменники, не дуже сильні в відчитуваню чужих азбук, радять собі далеко простіше; поки пишуть: лісок Delville (зам. Дельвіль), коло Бейсу (зам. Белей), міністр Carcano (зам. Кархано), місто Bordujen (зам. Бордужени), посол Bissolati (зам. Бісоляті), від Barleux (зам. Барле) і т. д.

Всю ту саламаку можна звести до отсих питань: 1) Як належить писати наші імена і географічні назви в чужих мовах? 2) Як передати чужі імена і географічні назви в нашій мові?

(Далі буде).

[Діло, 09.03.1917]

(Дальше.)

У славістиці виробив ся звичай передавати всі славянські слова у німецькій і інших мовах змодифікованою чеською правописю. Приняв сю правопись найліпший славістичний орган Archiv fur slav. Philologie, а за ним завело її й Наук. Тов. ім. Шевченка у своїх виданнях. Тої правописи повинні ми уживати у чужих мовах, коли передаємо наші імена, але заховати при тім український їх вигляд, на скільки лише можливо, так, щоби читач уже по вигляді слова міг здогадати ся, що воно українське, прим. Juri Fedikovyč, Jakiv Holuvačkyj, Kornjlo Ustijanovyč, Volodymyr Navročkyj, Osyp Šuchevyč, Čortkiv, Halyč, Kyjiv, Horodok, Peremyšl і ин. Так само пізнаємо ми вже по вигляді, що Nykola Pašjé і Stojan Novakovič — Серби, Petko Todorow і Ivan Šimanov — Болгари, Jerč Polivka і Adolf Černy — Чехи, A. Afanasjev і Lev Tolstoj — Росіяни і т. п. Се відносить ся одначе до тих мов, котрі уживають у письмі латинки. Колиб ми писали по грецьки, вірменськи, турецьки, китайськи, то мусілиб наші імена передавати грецьким, вірменським, турецьким, китайським письмом, а не славянським, ані латинським, якого ті народи не прочитали би. І тоді наші звуки треба би приспособити до вимову тих народів.

Те саме треба робити, коли ми передаємо чужі імена у своїх виданнях. Коли була грецько-турецька війна, то в наших виданнях ніхто не подавав грецьких імен по грецьки, а турецьких по турецьки; коли була китайсько-японська війна, ніхто не подавав китайських імен по китайськи а японських по японськи. Так само з теперішньої війни не треба подавати англійських імен, французьких, бельгійських, італійських, румунських в оригіналі, лише українським письмом у фонетичнім вимові, отже Лойд Джордж (а не: Lloyd Georges або навіть Георгес!), Чемберлен (не: Chamberlain), Жофр (не: Joffre), Бріан (не: Briand), Бозелі (не: Bosseli), Кадорна (не: Cadorna) і т. д. Писанє тих імен латинкою і оригінальною правописю шкідливе з двох причин: 1) Ширить думку, що буцім то українське письмо менше варте, бо ним не можна віддавати таких звуків, які віддаєть ся латинкою, що в самій основі фалшиве. 2) Не подає оригінального вимову, через що полишає кожному волю говорити, як йому Бог поклав на ум (прим. Crakenespe замість Шекспір, або халеанкс замість шапо). А всеж лекше письменникови взяти граматику і навчити ся читати по французьки, італійськи чи инакше, ніж робити се широким кругам суспільности.

Деякі наші приятелі стреміли здавна і стремлять доси до того, щоби нам накинути латинку і григоріянський календар, при чім покликують ся і на недостаточність української азбуки і на те, що латинка звяже нас із заходом та західною культурою і католицизмом, що зробить нашу мову і наше письменство доступнішим заходом, що заведене григоріянського календаря в церкві поставить раз на все таму схизмі, знищить москвофільство і всякі інші добродійства спустить на нас. Ми бачимо одначе, що Поляки послугують ся латинкою, а про те ні їх мова, ні їх література ні трохи не доступніші

заходою від нашої. Теперішня війна доказала знов, що маса католиків, які послуговують ся григоріанським календарем і латинкою, були дуже завзятыми москвофілами, натомість Українці зі своєю азбукою і відмінним церковним календарем і чути не хотять про Росіян. Ми не накидаємо нікому своєї азбуки, але й не можемо зривати з нею, бо вона вяже нас із тисячлітною нашою культурою і доволі богатою літературою. Коли нам се потрібне, ми послугуємо ся і латинкою і чужими мовами, на доказ чого можемо навести цілий ряд імен. Так само в публичнім житю послугуємо ся григоріанським календарем, але чому ним мусимо послуговувати ся і в церковнім житю, яке тільки нас дотикає, а більше нікого? Чому не накидає ніхто жидам ні латинки, ні григоріанського календаря та не каже їм святкувати в неділю, замість у суботу, або обходити новий рік у січни, замість у вересні? А колиб їм накинено і латинку і календар, чи не трубіла би вся світова преса про нове насильство над жидами? В кінці чи корисно і для кого одягати всіх в один мундур, та хто поносить на тім страту, коли одяги ріжнородні?

(Далі буде.)

[Діло, 10.03.1917]

(Дальше.)

Зверну ще увагу на одну небажану прояву в нашій літературній мові, яку дехто називає "модернізмом", а я назвав би лінгвістичним хаосом.

Наша етнографічна територія дуже простора. Відповідно до простору і мова не може бути всюди одностайна, вона розпадаєть ся на ряд діалектів і говорів. Вправді ті говори не різнять ся на стілько, щоби Харковець або Полтавець не міг зрозуміти Бойка, а навіть Лемка, як се буває на інших великих просторах (прим. Німеччини або Італії), та все вони різнять ся часом дуже значно від себе. Природна річ, що кождому чоловікови видаєть ся той говір найкрасший, яким навчила його мати говорити. Треба мати певний засіб фільольогічного знання, щоби прийти до іншої думки і признати той говір красшим, котрому се по справедливості належить ся. Відповідну оцінку подають учені фільольоги: вони збирають усі прикмети говору, чи говорів, укладають їх у правила, списують у граматиках, граматики наводять ся по школах, усі письменні виучують ся тих правил і послуговують ся ними практично у письмі і в мові.

Таким чином вибиваєть ся один говір на літературний і усталюєть ся, немов убираєть ся в мундур, інші говори існують собі далі, розвивають ся і упадають, дають і від себе причинки до спільної літературної мови, але все вони другорядні. Наскільки який говір вибиваєть ся на літературний, про се не рішає випадок, але письменники. Котрим говором пише більше число визначніших письменників, той стає літературним.

Так дієть ся звичайно при нормальнім розвою языка. У нас не все йшов той розвій нормальною дорогою. Сам факт, що ми сотки літ позбавлені власної державної організації, яка кождому языкови дає головну підпору, мусів вплинути неприхильно на сей розвій. Довгі часи належали ми до ріжних державних організацій, а в деяких із них начальні власти відносили ся ворожо до нашої мови. В Росії, де жиє переважне число нашого народа, наша мова проскрібована до нині. Там нема ні одної нашої школи, навіть найнижшої, не говорячи про висші.

Зі школи не можна теж отже винести знання української мови. Навпаки, не один винісши її з дому, забуде її зза довгі літа науки в чужій школі, а як не забуде, то часто попусе її чужими впливами так, що, як напише щось нею, то те писане виглядає дуже кучеряво. Правда, є письменники, які студіюють із власної волі мову, і пишуть дуже гарно. Назву хоч-би Т. Шевченка, С. Руденського, М. Коцюбинського, В. Самійленка, Б. Грінченка, М. Загірню, А. Кримського, В. Доманицького, Е. Чикаленка й інших. Та є й такі, що спеціально не студіювали мови; вони знають говір свого села чи околиці і пишуть ним, а чого недостає їм, беруть із російщини або живцем, що ліпше, бо воно впадає в очи як русизм і може швидше вийти з уживаня, або переробляють на українське, що гірше, бо вводить богатюх в блуд, які такі русицизми уважають за чисту українщину. Наведу приклади:

Маємо цілий ряд добрих своїх слів, яких не уживають ріжні українські письменники у Росії, лише послуговують ся варваризмами, зачертими з чужих мов, і пересіяними через російське сито. І так: віче — у них мітінг; провідник — лідер; нарада провідників — сеніоренконвент; гостинний виступ — гастроль; цінник — преїскурант; голяр — парікмакер; доброволець — волонтер; границя — кордон; заклад — парі; оплески — аплодісменти; дурниця — ерунда; мить — мент (навіть не момент); ряд — шеренга; так — да; кружок — коло; відривок — фрагмент і т. д. З таких слів можна уложити цілий словарець. Дуже часто при тім люблять вони уживати перевернутих чужих слів, прим. гамазей — магазин; лепорт — рапорт; ліворвер — револьвер і інші.

(Далі буде.)

[Діло, 14.03.1917]

(Дальше.)

Російський вплив можна добачити не лише на лексичі — се ще найменше лихо — але й на флексії, синтаксї, а навіть на правописи. Я не можу тут подрібно розводити ся над сим, бо се забрало би дуже багато місця, але наведу бодай по кілька прикладів. Перший відмінок множини у іменників мужеського роду (I декл.) дуже часто прибирає закінчене *a* зам. *u*, прим. ліса, голоса, рукава (зам. ліси, голоси, рукави). За те іменники середного роду, закінчені на *o*, мають у тім самім відмінку *u* зам. *a*, прим. яблочки (зам. яблочка). Такі синтактичні русизми, як: Волів було пар на пядесять, а сорбк штук з десяти (зам. волів було коло (до) пядесять пар, а сорбк з десяти штук); години через три повернув ся до дому (зам. по трьох годинах повернув до дому); а бідаки дякують його і молять ся на нього (зам. а бідаки дякують йому і молять ся за нього); мені болить голова (зам. мене болить голова); мені коштує руб на десяти (зам. мене коштує до десяти рублів). Навіть Т. Шевченко не устеріг ся від деяких (нечисленних зрештою) русизмів. Читаємо у нього: Не жени ся на богатій (зам. з богатою); І чужому научайтесь (зам. чужого). Такі приклади можна збільшувати довільно.

З правописи найбільше впадає в очи писане заім. ся разом із дієсловами, що належить до виключних прикмет російської мови; у всіх інших славянських мовах пишеть ся сей заіменник окремо від дієслова. Я написав про се окрему статю: "Як писати заіменник ся при дієсловах" у "Записках", де порушив ще скорочуване *infin. -ти* на *-ть* та потребу двох знаків на самозвук *i* (*i* на *ï*). З моєю статєю полемізував пок. Б. Грінченко у статі, що вийшла й окремо: "Три питання нашого правопису", скорочуване *infin. -ти* на *-ть*; писане *z* у таких чужих словах, що в оригіналі мають *r* та незмягчуване співзвук *l* у словах, позичених із грецької, латинської, романських та німецької мови у таких місцях, де воно в оригіналах вимовляло ся мягко, прим. летарг (зам. летарг); легенда (зам. легенда); лампа (зам. лямба); литограф (зам. літограф). Поступають тут так консеквентно, що навіть не зважають, чи не вийде з того двозначність через те, що в нас є подібні наші слова, а мають инше значіне, прим. лава (зам. лява і лава — Bank); скала (зам. скала і скеля — Feis); клуб (зам. клюб і клуб — частина тіла); лабет (зам. лябот, гра в карти і лябет — *gen. plur.* від лабета); колос (зам. кольос і колос пшениці). Що се чисто російський вплив, видно і в того, що в оригінальних українських словах робить ся ріжниця мягчення в аналогічних випадках, прим. клясти і класти, ляпати і лапати. Лях і лах, люб, до любу (*wie es lieb ist*) і луб, до лубу, любити і лубити і т. д. Так само мабуть російському впливови належить приписати подвоюване співзвуків у чужих словах і то навіть тоді, коли їх не можна вимовити, прим. Грімм (зам. Грім), трупп (театральних) і ин.

У нас в Галичині розвій мови йшов трохи инакше. Ми маємо свої народні школи, середні, маємо й катедри в університеті; у нас є доволі численна преса, якої російські Українці до 1905 р. не мали і від початку війни знов не мають. Перед 1905 р. літературний центр для цілої України був у Львові. Тут друкували свої праці не лиш Галичани, але й російські Українці. Тут маємо ми доволі чисто заховані народні говори: бойківський, гуцульський, покутський, подільсько-волинський. І ми зробили дійсно великий поступ в розвою мови за останніх 50 літ. Найліпше прослідити се на творах Ів. Франка, який зачинав писати доволі пестрою мішаниною в першій половині 70-их і скінчив на дуже гарній мові сього століття. Та все ж чистою літературною мовою пише у нас дуже не багато людей, а велика більшість перетикає її таким варваризмами, що мова російського Українця, навіть такого, що найслабше її знає, далеко красша, ніж у нас у не одного, що хоче бути авторитетом в справах мови.

(Далі буде.)

[Діло, 15.03.1917]

Не даром зложила ся навіть окрема насмішка з "галицької" мови: "яким ішов, трохим не впав, малом Яся не забив" (=як ем ішов, трохи-м не впав, малом м я ся не забив)! Чого в сій псевдолітературній мові не знайдете! І германізми, і латинізми, і польонізми що не міра і — русизми, лише чистої народої мови — дасть Біг. Колиб ви сиділи в одній кімнаті, а до вас прийшов хтось і почав із вами розмову крізь двері, не входячи до вашої кімнати, то ви по розмові зараз пізнали би, чи з вами говорить інтелігент, чи мужик. Галицький інтелігент вийде вам зараз ось із якими цвітками: Сейчас (зараз),* прямо (просто), случайно (припадково), в деяких случаях (в деяких випадках), средство (засіб, спосіб, лік), обоятно (байдужно), віроятно (мабуть), в сей спосіб (так), в слідуючих словах (в отсих словах), маємо до діла (маємо діло), так як (бо), є відомою річю (відома річ), зглядом инших (супроти инших), принаймні (бодай), зигарок (годинник), файний (гарний), почва (земля), криша (покрівля, побій) і т. д. до безконечности. А якби прийшло ся говорити про синтаксу, то й найчільнійший європейський граматик не зміг би розпізнати, що саме в ній українське.

Деякі молодші письменники побачили, що зле з їх мовою, і постановили її поправити. Але як? Замість кинути ся до жерела мови, до простудіювання (а не прочитання) найліпших письменників та етнографічних матеріалів, що вимагали би багато часу і праці, вони пішли коротшою і лекшою вправді дорогою, та за те зовсім непридатною ні до чого: Вони набрали поодиноких виразів від письменників із рос. України, понатикували їх поміж свої жаргонові, надавали український вид деяким своїм формам і думають, що пишуть чудовою українщиною!

В чім видна та українщина?

1) В словах, уживаних вправді у деяких письменників, але найчастіше позичених у Москалів, як: хазяїн (господар), спина (з лат. плечі), сімя (рід. родина), поет (про женщину, зам. поетка) або поетесса, доля в значіну доза, давка, двоє чоловіків (зам. два чоловіки; двоє уживаєть ся, коли мова про мужчину і женщину) і ин.

2) В подвоюванню співзвуків перед йотованими самозвуками, отже: життя, волосся, кохання, писання, весілля. Отсеї спосіб писання має ширше значіння, тому зверну на нього особливу увагу. Наперед як писати закінчення: **є** чи **я**, життє чи життя? Обі форми чисто народні, обі уживають ся на значних просторах, обі однаково гарні. Тут можна письменникам полишити до волі, котрої форми хотять уживати. Належить одначе звернути увагу, що закінчене **я** пізнійше, а далі, що воно причинює ся до загладжування відмінків (закінчене 2 відм. також **я**), тимчасом та мова красша, котра визначаєть ся великим богацтвом форм (прим. грецька). Що до здвоювання співзвуків перед йотованими співзвучками, то се вправді народній спосіб говорення, але: 1) Він пізнійшого поведження, 2) Він являєть ся не на дуже великім етнографічнім просторі. Щоби він був багато красший від нездвоюваного способу писання, того я не сказав би, а що він дуже непрактичний, се вже зовсім певна річ. Хто не вірить, може взяти собі оповідане П. Мирного: "Лихі люде", видане женецьке і львівське, і порівнати, на скільки правопись впливає на розмір книжки. Видане львівське значно менше тому, що зложено такою правописею, як я тепер пишу. Перед кількома днями читав я якраз дискусію над потребою зміни російської правописи. В ній вказувано між иншим на потребу викинення **ѣ** і мотивувано її не лише з наукового боку (утрата первісного значіння), але і з практичного (обчислювано, на скільки скоротить ся книжка по викиненню **ѣ** та на скільки подешевіє). А в нас ще повтараєть ся непотрібно не одну букву, але цілий ряд букв і то навіть у таких випадках, де зовсім певно ніхто не говорить їх, бо не годен, прим. подвірря, сузірря, пани, або згадане вже труп (gen. plur.), та де його впишаєть ся зовсім безпідставно прим. ніч, ночі, але ніччу, а не нічу; або: сіль, соли, але сіллю, а не сілю і т. д. На мій погляд сей спосіб писання належить покинути навіть російським Українцям, а не заводити його ще в нас. Колиж у нас почнуть писати тим способом іще такі "галицизми", як: їждженне (зам. їзда), їдженне (їда, їжа), ходженне (хід), а навіть закохання ся, або биття ся, тоді хоч очі закривай та втікай, куди можеш.

*) В скобках подаю поправну форму.

(Далі буде.)

[Діло, 16.03.1917]

(Дальше.)

3) Як відомо, є в нас два роди прикметників; одні мають твердий співзвук перед закінченням, другі м'який; останніх дуже мало, прим. гусій, песій, синій, народній, останній. Наші "модерністи", не знаючи, котрі саме прикметники м'ячать ся, почали заводити м'ячення всюди без розбору, особливо у прикметників, що перед закінченням мають букву **н**: пишуть отже: економічного (-ої), зеленого (-ої), скляного (-ої), деревляного (-ої) і т. д. Я чекаю, коли вони анальоґію розтягнуть ще дальше, тай почнуть писати: твердого, ситього, сизього і т. д., думаючи, що пишуть зовсім "по полтавському". Сюди можна причислити **й**: ньої, сьої, не уживані на цілім нашім етногр. просторі, крім у кількох галицьких "інтелігентів." Вони утворені по анальоґії муж. роду нього, сього: народні форми звучать: неї, її, сеї, сії, сісі. Також постійне уживане зам. сей — цей (ця, цеї і цьої!) не все відповідне. Цей повстало з отсей (отсей, оцей, цей) і має часом инший відтінок, як сей. Сюди можна причислити також: кожній, кожного (немов утворене від рос. кожа, що значило би: шкіряний) замість кождей, кожного. Рос. Українці уживають вправді кожен, кожного, але аби се була особливо гарна фонема, не скажу. В такім разі чомуб нам не завести в літературну мову гуцульського: єнним, зам. одним, або: три нни, зам. три дни і т. д. Коли побіч усіх тих форм подиблеть ся ще: ньов, нев, сев з одного, та їхнього і тієї з другого боку, то образ саламахи — майже повний.

4) У російських Українців доволі часто скорочуєть ся займенник **ся** на **сь**. Того скорочення не всюди можна уживати, а особливо ніколи в 3 особі одміни тепер. часу. Тимчасом у Галичині як раз тут те скорочення найчастійше, отже: скорочуєсь, відпрошуєсь, даєсь, пускаєсь і т. д. Коли Галичанин уживє таких форм, то хоч би він кілька разів поставив побіч них хай, сливе, вічі, позичані, статтів, засіданнів, поширювати (зам. ширити, розширювати), найшли все у зразковому порядку і т. д., може бути певний, що його українщина — пропала. Коли отже хто не знає, коли саме можна ся скорочувати, то зробить найліпше, уживаючи всюди повної форми ся, тоді певно менше поблудить, як скорочуючи її.

5) Під рос. впливом пишуть деякі рос. Українці: умірати, збирати, вітати, зіма і ин. зам. умирати, збирати, вітати, зима (рос. и=і). Отсе декому так сподобало ся в нас, що починає вводити тут сі фонемі без найменшої потреби.

6) На рос. Україні уживають уже часто приіменника *од* побіч *від*, дехто, прим. Нечуй Левицький, уживає виключно *од*. Уважаючи се за особливу прикмету українщини, дехто пробує в нас викидати *від* і писати *од*. Не бачу причини, задля якої від було би гірше або поганійше і через що його треба би викидати з уживання.

Від кількох літ "поширило ся" у нас уживане фрази "з того часу". Вона прийшла з російської України і є дословним перекладом російської "съ этихъ поръ". Вправді і у нас є така фраза і вона народна, але не ідентифікуєть ся з фразою "від того часу". Що инше значить, коли напишу: "Іван Франко почав оголошувати свої поезії від 1874 р.", а що инше: "Вірші Івана Франка з 1874 р." Така сам різниця між "від того часу" і "з того часу", тому не треба їх змішувати.

Подібним руссизмом належить уважати прислівник *зараз* при дієсловах минулого часу. В російщині "сейчас" значить тепер і зараз. Коли Росіянин скаже: "Я сейчасъ написаль письмо", то се зовсім добре, але коли Українець скаже: "Я зараз написав листа", то се руссизм. По українськи треба говорити: "Я тепер написав лист" і "Я зараз напишу лист". "Зараз"

уживаємо отже тоді, коли думаємо про найблизшу будуччину, а не минувшину. Заводити таке "зараз", як російське "сейчас" в літературну мову нема ніякої потреби".

(Конець буде.)

[Діло, 18.03.1917]

(Конець).

Загалом треба сказати, що в нас справа синтакси стоїть дуже лихо. Читаю приміром одного українського письменника, що пише дуже гарною літературною мовою і подібую в нього фразу: "Перед мене лежить книжка". Звідки він се вирвав? Приіменник "перед" уживається при 4 і 6 відмінку. Можна сказати: "Перед мене поставив книжку", але: "Передомою лежить книжка". Обоє фора не належить змішувати. Та се буде повторятися, доки не появиться наукою опрацьована синтакса, а так само історична граматика. До тої пори треба уважно приглядатися всяким неологізмам і варваризмам і відносити ся до них критично, а не приймати все без розбору.

Нераз доводило ся мені чути, що ми Галичани мусимо згодити ся і на мову і на правопись російських Українців, бо там більшість нашого народу, і меншість має йти за більшістю, а не навпаки. На се відповів би я: і так і ні. Основа мови в нас і так спільна. Хто читає новелі І. Франка і М. Коцюбинського, не добачить у мові ніякої різниці. Різницю ту викликають ті, що не знають мови і уживають занадто багато і безпотрібно локалізмів або варваризмів. Поборювати їх треба по обох боках границі без уваги на більшість і меншість. Щож-до сам зі більшости, то наведу ось які приклади. Коли я бачу, що народ від Курщини по Попрад уживає зарав, а сейчас уживають лише деякі галицькі "інтелігенти", в Росії уживають фонемі сїчас ті, що служили довго при війську, то ясно, що я піду за більшістю і буду писати зараз. З другого боку нема сумніву, що більшість нашого народу уживає слова "салдат". Та я не вважаючи на те буду писати "вояк", раз, що те слово наше, друге старе, третє загально зрозуміле. Так само більшість уживає слова "ружьо", а я буду писати "рушниця", або "карабін", бо карабін вважаю меншим варваризмом, як ружьо.

А чи може рішати більшість в отсих випадках: Як відомо, в наших говорах подібують ся дієсловні рівнорядні форми: Ходить? ходит, ходіт, ходе, ходи, ходзі. Або заіменикові: Мені, міні, міні, ми, мі. Всі вони народні, всі уживають ся нині. Котрих саме форм уживає більшість, трудно сконстатувати. Що ж тоді робити? Чи маємо всі вписати в літературну мову? Ні, беремо найстарші і кождому зрозумілі, отже: ходити, мені, а інші полишаємо для етнографічних записів та для тих белетристів, що пишуть говорами. Там вони зовсім на місці, там мають ціну, там вказують на багатство нашої мови.

Так само в правописи не може рішати сама більшість, але також інші причини: наукові, педагогічні, економічні. І на всі повинні ми звертати увагу, а не кермувати ся виключно одною.

Загалом треба сказати, що наша мова незвичайно богата і незвичайно гарна. Пересічний інтелігент не добачує того, бо він не займається студіюванем мови. Як-би він мав велику граматику з діалектольоґічним відділом і великий словар, яких доси нема і мабуть не швидко буде, то при їх помочи швидше прийшов би до такого переконання. Та хто хоче писати, не повинен чекати до тої пори, лиш зараз забирати ся до вивчення мови. Жерела для того є богати. Крім творів ліпших письменників, саме Наукове Товариство ім. Шевченка видало доси 38 томів "Етнографічного Збірника" та 15 томів "Матеріалів до української етнольоґії", в яких містяться величезні скарби живої народної мови зі всіх сторін нашої етнографічної території. Побіч сих видань є ще цілий ряд збірників із російської України, як: М. Максимовича, П. Лукашевича, А. Метлинського, П. Куліша, І. Рудченка, П. Чубинського, М. Драгоманова, Б. Грінченка, В. Милорадовича, А. Малинки і багатьох інших. Купати ся можна в них, а не студіювати. Одинока перепона, що стоїть тут на перешкодї, що їх не знає ніхто у нас і не читає. Але годі! Хто хоче писати, той повинен навчити ся мови. Нині за мало сказати: Я вродив ся Українцем, тому знаю свою мову. — Ми бачимо те "знанє" на різних писаннях і тому кличемо: Вчіть ся мови з народних говорів!

[Діло, 20.03.1917]

16.03.1917

До теми

Що таке партійний промовець. (/node/103601)

Що жде інтелігенцію поневолених народів. (/node/103586)

Президент придбав на Хортиці книгу російського видавництва. (/node/99777)

Дві міри. (/node/98459)

Лист (/node/98406)

Шлеск. (/node/98064)